

Dit profiel dient gelezen, geïnterpreteerd en gebruikt te worden in combinatie met de 'Leeswijzer profielen Natura 2000 versie 2026', waarin de noodzakelijke uitleg van de verschillende paragrafen vermeld is.

A069 Middelste zaagbek (*Mergus serrator*)

A. Algemeen

1. Kenschets

1.1 Beschrijving

De middelste zaagbek is een grote (lengte 52-58 cm), visetende duikeend. Het mannetje is te herkennen aan een bont verenkleed, een donkergroene kop met dubbele kuif en een relatief lange, rode, gezaagde snavel. Het vrouwtje is grijsachtig en heeft een bruine kop. De broedgebieden van de middelste zaagbek liggen in het noorden van Europa en reiken in West-Europa zuidelijk tot in Nederland en de Britse Eilanden. In Nederland is de middelste zaagbek in de laatste decennia een schaarse broedvogel met naar schatting 40-60 broedparen in 2023. De in Nederland overwinterende vogels maken deel uit van de Noordwest- en Centraal-Europese flyway-populatie en komen vooral uit Noord-Scandinavië, de Baltische staten, Polen en Noordwest Rusland.



Bron: Saxifraga – Henk Sierdsema

1.2 Relatief belang binnen Europa

De Noordwest- en Centraal-Europese flyway-populatie wordt geschat op 100.000-160.000 vogels, waarvan in Nederland 4-6% verbleef tijdens de winter in de periode 2015/16-2020/21.

1.3 Aandeel van populatie in Vogelrichtlijngebieden

Het gemiddeld seizoensgemiddelde¹ van de middelste zaagbek betrof 3.000 vogels in de periode 2015/16-2020/21, waarvan zich ca. 85% binnen Vogelrichtlijngebieden met een instandhoudingsdoel voor de soort bevond. Zie paragraaf 4 voor meer informatie over het huidige voorkomen. Zie [de soortpagina op natura2000.nl](https://de-soortpagina.op-natura2000.nl) voor een overzicht van de gebieden met een instandhoudingsdoel voor de soort.

¹ De som van maandelijkse schattingen (tellingen en modelvoorspellingen voor juli-juni), gedeeld door 12. Seizoensgemiddelde is een maat voor de aanwezigheid van een soort in het gehele niet-broedseizoen waar afzonderlijke maandaantallen sterk van elkaar kunnen wisselen. Ze geven een betrouwbaarder beeld dan seizoensmaxima, waar toeval een grotere rol speelt.

B. Bescherming

2. Status

Middelste zaagbek *Mergus serrator* (A069). Niet in bijlage I genoemde en geregeld voorkomende trekvogel zoals bedoeld in artikel 4.2 van de Vogelrichtlijn (inwerkingtreding 1981). Voor Vogelrichtlijngebieden in Nederland relevant als niet-broedvogel.

3. Ecologie

3.1 Algemene beschrijving leefgebied

De middelste zaagbek verblijft buiten de broedtijd vooral in estuariene wateren. 's Nachts verblijft de soort ook op de aangrenzende binnenwateren waar ook gebruik gemaakt wordt van grote gezamenlijke slaappleatsen. De soort foerageert voornamelijk in ondiepe wateren en tot op 3,5-7 meter diepte, en rust/slaapt in beschutte bochten of in de luwte van eilanden en dijken. De soort is een 'oogjager' en daarom gebonden aan helder water met een goed doorzicht.

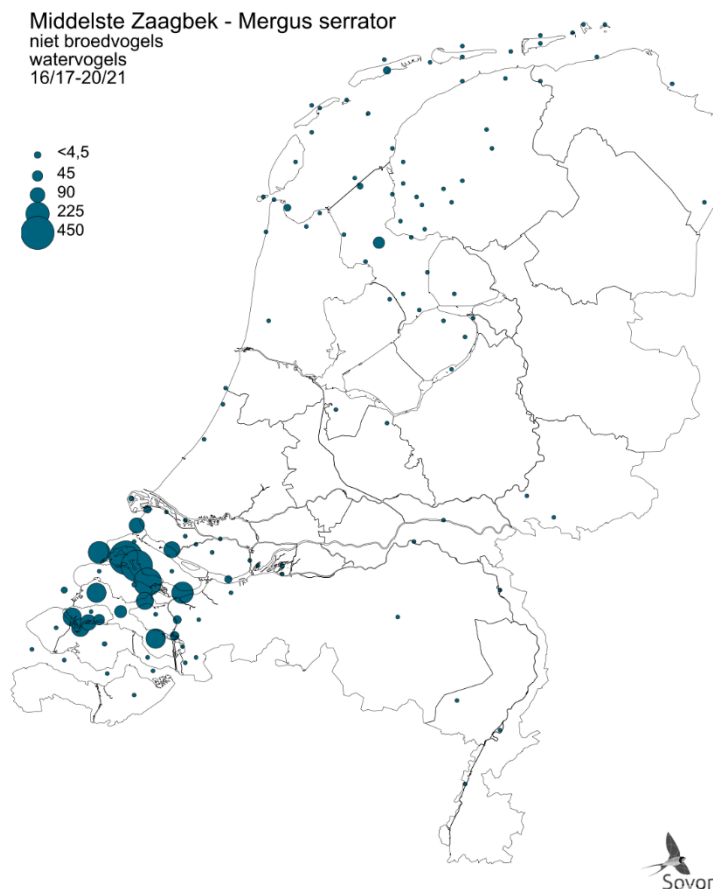
3.2 Voedsel

De middelste zaagbek is voornamelijk een viseter. Hij bejaagt en bemachtigt zijn prooi onder water. De soort heeft dagelijks circa 300 gram vis nodig. Het dieet is vaak een afspiegeling van het lokale aanbod aan kleinere vis van 7-8 cm lang. Daarnaast eet de middelste zaagbek ook (water)insecten, kreeftachtigen, wormen en zoetwatermollusken.

C. Voorkomen, Staat van Instandhouding, drukfactoren en maatregelen

4. Huidig voorkomen

De Nederlandse winterpopulatie van de middelste zaagbek omvatte maximaal 5.400-8.100 vogels in de periode 2015/16-2020/21. Middelste zaagbekken zijn het talrijkst tussen oktober en maart, met de piek hartje winter. In tegenstelling tot de andere twee zaagbekken (grote zaagbek, nonnetje) is de middelste zaagbek meer zoutminnend en vooral te vinden in zoute meren en getijdengebieden. De grootste concentraties bevinden zich in het Noordelijk Deltagebied, met name in het Grevelingenmeer. Het voorkomen in IJsselmeer- en Waddengebied is meestal vrij schaars, in sommige winters echter veel talrijker. In het rivierengebied en elders in het binnenland is de soort schaars. Voor meer verspreidingsinformatie wordt verwezen naar de [soortpagina van Sovon](#).



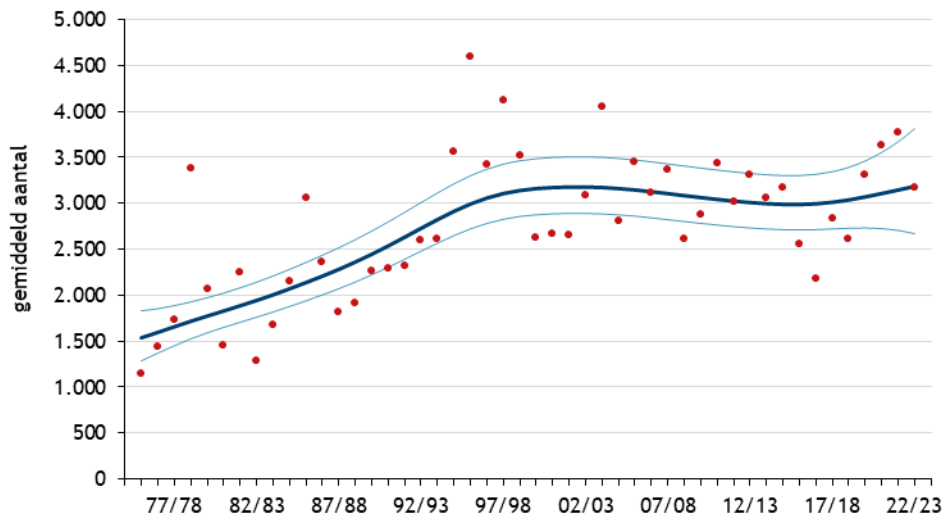
Verspreiding van de middelste zaagbek als niet-broedvogel in de periode 2016/17 – 2020/21. Weergegeven is het gemiddelde seizoensgemiddelde (vogels) per hoofdgebied (cluster van telgebieden).

5. Beoordeling landelijke Staat van Instandhouding

5.1 Trends en ontwikkelingen

De landelijke trend van de middelste zaagbek als niet-broedvogel laat op de lange termijn (1980/81-2022/23) een matige toename zien, op de korte termijn (2011/12-2022/23) is de aantalsontwikkeling stabiel.

De landelijke trend wordt in hoge mate bepaald door de ontwikkelingen in de zoute en brakke delen van het Deltagebied. De aantallen namen hier tot halverwege de jaren '90 toe en stabiliseerden vervolgens, daarmee waarschijnlijk reagerend op veranderingen in het voedselaanbod. Door de Deltawerken werden de foerageermogelijkheden gunstiger dankzij lagere stroomsnelheden (meer doorzicht) en het ontstaan van heldere, visrijke meren (Strucker 2018). Terwijl de soort in de Waddenzee vanaf halverwege jaren negentig in aantal afnam, bleef de stand in de Delta door de bank genomen stabiel. Na een dip in de afgelopen tien jaar, nemen inmiddels de aantallen weer toe (Hornman *et al.* 2024). Voor meer trendinformatie wordt verwezen naar de [soortpagina van Sovon](#).



De aantalsontwikkeling van de middelste zaagbek als niet-broedvogel. Weergegeven is het seizoensgemiddelde in de monitoringgebieden (rode punten), de trendlijn (donkergekleurde lijn) en het 95% betrouwbaarheidsinterval van de trendlijn (lichtgekleurde lijnen). Deze grafiek is gebaseerd op het Meetnet Watervogels (seizoen juli t/m juni). Merk op dat hoewel de aantalsontwikkeling in de monitoringsgebieden representatief wordt geacht voor de landelijke aantalsontwikkeling, het gemiddeld aantal in de figuur niet direct vergeleken kan worden met het landelijk seizoensgemiddelde (zie 1.3) doordat een (klein) deel van de populatie zich buiten de monitoringsgebieden kan bevinden (zie leeswijzer).

5.2 Beoordelingsaspecten Staat van Instandhouding 2022²

i. Verspreidingsgebied: gunstig

Het verspreidingsgebied, waarbij het gaat om de buitengrens van het gebied waarbinnen de soort voorkomt, is stabiel in vergelijking met de periode rond 1980, dus ten tijde van de inwerkingtreding van de Vogelrichtlijn.

ii. Populatie: gunstig

De populatie laat over de laatste 40 jaar een matige toename zien (1980/81-2019/20). De populatieomvang in de periode 2014/15-2019/20 is gelijk aan een gunstig niveau voor de populatie. Het aspect populatie wordt daardoor als 'gunstig' beoordeeld.

iii. Leefgebied: gunstig

Het leefgebied is in omvang en kwaliteit stabiel gebleven, al zijn er wel verschuivingen in leefgebieden met belangrijke concentraties als gevolg van wateren met meer of juist minder doorzicht.

iv. Toekomstperspectief: gunstig

Het toekomstperspectief duidt niet op ontwikkelingen die behoud van de gunstige SvI op langere termijn in de weg kan staan.

² Voor een uitgebreide toelichting van de beoordeling van de Staat van Instandhouding in 2022 wordt verwezen naar de bouwsteen (Sovon 2024) en Vogel *et al.* (2021).

5.3 Landelijke Staat van Instandhouding

De Staat van Instandhouding (SvI) van de middelste zaagbek als niet-broedvogel is in 2022 als gunstig beoordeeld (Sovon 2024). De eerdere SvI beoordelingen zijn in dit document opgenomen zodat zichtbaar is hoe deze over de jaren heen veranderd is³.

Aspect	1981	2004	2015	2022
Verspreidingsgebied	gunstig	gunstig	gunstig	gunstig
Populatie	gunstig	gunstig	matig ongunstig	gunstig
Leefgebied	gunstig	gunstig	gunstig	gunstig
Toekomstperspectief	gunstig	gunstig	matig ongunstig	gunstig
Beoordeling SvI	gunstig	gunstig	matig ongunstig	gunstig

5.4 Landelijke instandhoudingsdoelstelling

Behoud van de omvang en van de kwaliteit van het leefgebied met een draagkracht voor het behoud van een populatie van ten minste 3.000 vogels (seizoensgemiddelde) (ministerie van LNVN 2026).

6. Drukfactoren

- *Vertroebeling*: water met goed doorzicht is voor deze op het oog jagende watervogel cruciaal (Platteeuw 1985, Platteeuw & van Eerden 1997). Wateren met een lage stroomsnelheid (meer doorzicht) zijn daarmee van belang. Tot dusverre is dit alleen een potentieel knelpunt, omdat de balans tussen wateren met meer en minder doorzicht doorslaat naar helderder water, dus meer doorzicht. Monitoring van ontwikkeling in doorzicht in wateren met belangrijke concentraties is daarmee een aandachtspunt.
- *Ziekten*: de middelste zaagbek is beoordeeld als matig kwetsbaar voor sterfte door hoogpathogene aviaire influenza (HPAI) vanwege het vaak voorkomen in groepen (Slaterus *et al.* 2024).
- *Verstoring door aanwezigheid*: middelste zaagbekken staan bekend als zeer verstoringgevoelig. Windsurfers en andere waterrecreanten vormen de belangrijkste bron van verstoring (Krijgsveld *et al.* 2008, 2022). In het Deltagebied blijven voor de middelste zaagbek geschikte wateren, zoals delen van de Grevelingen, waarschijnlijk onbenut vanwege te hoge recreatiedruk.
- *Verstoring door opgaande bouwsels*: windturbines in of langs de rand van open water kunnen leiden tot verstoring.
- *Visserij*: tot in ieder geval begin 21^e eeuw was sterfte in visnetten (staand want) een regionaal knelpunt, waaronder in het IJsselmeergebied (van Eerden *et al.* 1999, ministerie van LNV 2001). Hoewel sterfte in visnetten nog als knelpunt wordt gezien (Provincie Zuid-Holland 2022b), is niet bekend op welke schaal eventuele sterfte nog optreedt.

Invloeden van buiten Nederland

Voor zover bekend zijn er op dit moment geen belangrijke omstandigheden in het buitenland van invloed op de niet-broedende populatie van de middelste zaagbek in Nederland. Populaties die broeden in Zweden, de Baltische staten en wellicht Finland laten de laatste twee decennia een beperkte afname zien (Keller *et al.* 2020), evenals overwinterende populaties in het Oostzeegebied (Skov *et al.* 2011). De trend van de Noordwest- en Centraal Europese flyway-populatie duidt op stabilisatie of afname (Nagy & Langendoen 2020). Parallel hieraan is ook in Groot-Brittannië een afname waarneembaar (Balmer *et al.* 2013). De oorzaken van deze afnames, die vooralsnog niet in Nederland gemeten worden, zijn onduidelijk. Ze doen zich vooral voor aan de randen van broed- en winterarealen, wat de mogelijkheid open laat dat een klimaatteffect in het spel is.

³Nieuwere beoordelingen van de Staat van Instandhouding zijn niet altijd één op één te vergelijken met eerdere beoordelingen door verschillen in de systematiek (ministerie van LNV 2006, Foppen *et al.* 2016, Vogel *et al.* 2021).

7. Maatregelen voor beheer, herstel en uitbreiding

Hieronder worden aanbevolen maatregelen genoemd ten behoeve van de soort.

- Bevorderen van het onderwaterleven kan een viseter als middelste zaagbek ten goede komen. Om de aanwezigheid van vis te stimuleren en onderwaterleven te bevorderen kunnen kunstmatige riffen worden aangelegd en zeegrasvelden worden geplant. Dit wordt overwogen in de Grevelingen (Provincie Zuid-Holland 2022a).
- Door via natuurontwikkeling kraamkamers van vis te creëren kan de voedselbeschikbaarheid voor de middelste zaagbek worden bevorderd. Een mogelijkheid hiervoor is de aanleg van meer natuurlijke overgangen tussen land en water in de vorm van ondiepe begroeide oeverzones. Deze ondiepe wateren bieden meer nutriënten en schuilplaatsen voor jonge vissen, waardoor het voedselaanbod voor de middelste zaagbek zal kunnen verbeteren.
- Maatregelen om verstoring tot een minimum te beperken in de omgeving van overwinterende groepen middelste zaagbekken, komen de soort ten goede. Over het algemeen wordt bij recreatie op open water als afstand tussen een groep middelste zaagbekken en de verstoringbron een bufferzone van minimaal 1000 meter geadviseerd, al kan de situatie tussen locaties verschillen (Krijgsveld *et al.* 2022).

Onderscheid in maatregelen gericht op regulier beheer (instandhouding), preventie of herstel (aanvullende maatregelen om verslechtering te voorkomen of terug te draaien) en/of uitbreiding van leefgebied. Zie de tekst hierboven voor de volledige beschrijving van de maatregelen.

Maatregel	Regulier beheer	Preventie of herstel	Uitbreiding
Vergroten voedselaanbod door aanleg kunstmatige riffen en zeegrasvelden	x		
Natuurontwikkeling t.b.v. creëren kraamkamers vis	x		
Waarborgen rust		x	

8. Bronnen

- Arts F.A. & Meininger P.L. 1995. Ecologisch profiel van de Middelste Zaagbek *Mergus serrator*. Rapport 95.24. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Balmer D.E., Gillings S., Caffrey B.J., Swann R.L., Downie I.S. & Fuller R.J. 2013. Bird Atlas 2007-2011: the breeding and wintering birds of Britain and Ireland. BTO Books, Thetford.
- van Eerden M.R., Dubbeldam W. & Muller J. 1999. Sterfte van watervogels door visserij met staande netten. RIZA-rapport 99.060. RIZA, Lelystad.
- Foppen R., van Roomen M., van den Bremer L. & Noordhuis R. 2016. De ecologische haalbaarheid van de Natura 2000 instandhoudingsdoelen voor vogels. Sovon-rapport 2016/51. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Hornman M., Koffijberg K., van Oostveen C., van Winden E., Louwe Kooijmans J., Kleefstra R., Vergeer J.W. & Soldaat L. 2024. Watervogels in Nederland in 2021/2022. Sovon rapport 2024/22, RWS-rapport BM 24.04. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- van Kleunen A., van Roomen M., Janssen J.A.M., Kuiters A.T., van Winden E., Boele A., Schmidt A.M. & van Vreeswijk T. 2017. Advies over correcties en bijstellingen van Natura 2000-doelen; Achtergronddocument bij het rapport Advies over de Natura 2000 doelensystematiek en Natura 2000-doelen. Rapport 2779C. Sovon-rapport 2016/27. Wageningen Environmental Research, Wageningen.
- Keller V., Herrando S., Voříšek P., Franch M., Kipson M., Milanese P., Martí D., Anton M., Klvaňová A., Kalyakin M. V., Bauer H.-G. & Foppen R.P.B. 2020. European Breeding Bird Atlas 2: Distribution, Abundance and Change. European Bird Census Council & Lynx Edicions, Barcelona.
- Krijgsveld K.L., Smits R.R. & van der Winden J. 2008. Verstoringsgevoeligheid van vogels: update literatuurstudie naar de reacties van vogels op recreatie. Rapport nr. 08-173. Bureau Waardenburg, Culemborg.
- Krijgsveld K.L., Klaassen B. & van der Winden J. 2022. Verstoring van vogels door recreatie. Literatuurstudie van verstoringsgevoeligheid en overzicht van maatregelen. Deel 1 hoofdrapport & deel 2 soortbesprekingen. Uitgave Vogelbescherming Nederland, Zeist.
- Ministerie van LNV. 2001. Voor vogels en vissen: beleidsnotitie nettenvisserij IJsselmeer. Den Haag.
- Ministerie van LNV. 2006. Natura 2000 doelendocument. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Den Haag.
- Ministerie van LNVN. 2026. Natura 2000 Doelendocument 2026; vernieuwde landelijke doelen voor Natura 2000-habitattypen en -soorten. Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur. Den Haag.
- Nagy S. & Langendoen T. 2020. Flyway trend analyses based on data from the African-Eurasian Waterbird Census from the period of 1967-2018. Wetlands International, Wageningen.
- Platteeuw M. 1985. Voedseloecologie van de Grote (*Mergus merganser*) en de Middelste Zaagbek (*Mergus serrator*) in het IJsselmeergebied 1979/1980 en 1980/1981. RIJP rapport 1985-48 Abw. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders, Lelystad.
- Platteeuw M. & van Eerden M.R. 1987. Seks-dependent differences in exploitation of fish stocks in red-breasted Mergansers *Mergus serrator* utilising a two-prey system in winter. In: M.R. van Eerden (ed.) Patchwork. Patch use, habitat exploitation and carrying capacity for water birds in Dutch freshwater wetlands. Van Zee tot Land 65: 401-420. Rijkswaterstaat Directie IJsselmeergebied, Lelystad.
- Platteeuw M. & Beekman J.H. 1994. Verstoring van watervogels door scheepvaart op Ketelmeer en IJsselmeer. Limosa 67: 27-33.
- Provincie Zuid-Holland. 2022a. Natuurdoelanalyse Natura 2000 115 Grevelingen. 14 maart 2022.
- Provincie Zuid-Holland. 2022b. Natuurdoelanalyse Natura 2000 113 Voordelta. 14 maart 2022.
- Skov H., Heinänen H., Žydelis R., Bellebaum J., Bzoma S., Dagys M., Durinck J., Garthe S., Grishanov G., Hario M., Kieckbusch J.J., Kube J., Kuresoo A., Larsson K., Luigujoe L., Meissner W., Nehls H.W., Nilsson L., Krag Petersen I., Roos M.M., Pihl S., Sonntag N., Stock A., Stipniece A. & Wahl J. 2011. Waterbird Populations and Pressures in the Baltic Sea. Nordic Council of Ministers, Copenhagen.
- Slaterus R., Bresser S. & Brinkman C. 2024. Hoogpathogene aviaire influenza als bedreiging voor vogelpopulaties in Nederland. Sovon-rapport 2024/19. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Strucker R. 2018. Middelste Zaagbek *Mergus serrator*. Pp. 140-141 in: Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2018. Vogelatlas van Nederland. Kosmos Uitgevers, Utrecht/Antwerpen.
- Vogel R., Foppen R., van den Bremer L., van Turnhout C.A.M. & van Roomen M. 2021. Methodiek voor de bepaling van de staat van instandhouding van vogels. Sovon-rapport 2021/26. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

- Vogel R., Zoetebier D., van Winden E., Sierdsema H., Foppen R. & van den Bremer L. 2024. Geactualiseerd landelijk overzicht van vogelsoorten met concentraties van (inter)nationaal belang. Sovon-rapport 2024/13. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.
- Wiersma P. 1996. Dieet en conditie van overwinterende Middelste en Grote Zaagbekken in het IJsselmeergebied, 1979-1987. Werkdocument 96.086. Rijkswaterstaat Directie Flevoland & RIZA, Lelystad.

Geraadpleegde websites

- Sovon Vogelonderzoek Nederland. 2024. Bouwsteen Middelste Zaagbek niet-broedvogel. <https://stats.sovon.nl/pub/publicatie/21986>. Geraadpleegd op 16/12/2024.